

HISTORICKÁ KNIŽNICA PRÍLESKÝCH ZO ZEMIANSKÉHO PODHRADIA

IGOR ZMETÁK

Abstrakt: Obec Zemianske Podhradie má dôležité miesto v kultúrnej histórii Slovenska, hlavne vďaka rodine Príleských, a neskôr Ostrolúckych. Obsah fondu Knižnice Príleských zo Zemianskeho Podhradia nám vypovedá veľa o osvietenskej šľachtickej rodine Príleských, od zakladateľa Pavla Príleského po Ester, vzdelanú, modernú a emancipovanú ženu, ktorá v mnohých oblastiach predbehla svoju dobu. Jej pričinením sa do knižnice dostal aj výnimočný katalóg rytín podľa obrazov Drážďanskej galérie – *Recueil d'estampes de la Galerie royale de Dresde*.

Kľúčové slová: Pavol Príleský, Ester Príleská, Zemianske Podhradie, *Recueil d'estampes de la Galerie royale de Dresde*.

HISTÓRIA KNIŽNICE

Šľachtická rodina Príleských patrila medzi najstaršie rody Trenčianskej župy, a jej korene siahajú do prvej polovice 15. storočia.¹ Trenčiansky sudca Ján Príleský III. vybudoval v druhej polovici 17. storočia rodinné sídlo v Zemianskom Podhradí a rodina sa rozdelila na dve vetvy. Začiatkom 18. storočia (1704), počas povstania Františka II. Rákociho, kaštieľ i celé Zemianske Podhradie vypálili cisárske vojská.

Zásluhu na opätovnom vybudovaní kaštieľa i rodovej knižnice má syn Jána Príleského – Pavol. Pavol Príleský (1656–1743 Bratislava) bol jedným z najlepších vtedajších uhorských právnikov a je aj autor dôležitého dobového diela o zvykovom práve *Quadripartitum*.² Bol aktívnym a presvedčeným evanjelikom, ale bez ohľadu na konfesiónálnu odlišnosť, sa stal právnym zástupcom najvplyvnejších magnátov katolíckeho vierovyznania – Iľesháziovcov, Erdödiovcov, Esterházióvcov.

Dátum založenia knižnice Príleských zo Zemianskeho Podhradia nie je známy. Dá sa predpokladať, že Pavol Príleský ju používal pri svojej práci už pred vypálením kaštieľa v roku 1704. Knižnica bola obnovená po rekonštrukcii kaštieľa v roku 1711. Pavol Príleský bol nielen autorom viacerých právnych príručiek, ale mal hlboký vzťah ku knihám všeobecne, čo sa prejavilo aj pri výbere titulov do knižnice.³ Kaštieľ Príleských a ich osvieteniská knižnica sa stali vyhľadávaným kultúrnym a spoločenským centrom. Medzi návštevníkov patrili aj blízky priateľ Pavla Príleského Matej Bel.

V právnickej praxi, ako aj v starostlivosti o knižnicu pokračoval Pavlov syn Alex (Elek), ktorý do Zemianskeho Podhradia zavolať Pavla Doležala, ako dvorného evanjelického kazateľa

1 Príleskí (Prileszky de Prilesz) šľachtická rodina pochádzajúca z pôvodnej dynastie Kotešovských, používajúca od roku 1348 predikát podľa osady Príles neďaleko Trenčianskej Teplej. V polovici 17. storočia sa rodina rozdelila na dve vetvy – Príleských z Prílesu a Príleských zo Zemianskeho Podhradia. Predstavitelia rodiny zastávali dôležité úrady slúžnych Trenčianskej župy a sudcov v Trenčíne.

2 PRILESZKY, P. *Quadripartitum Juris Consuetudinarii Inclyti Regni Hungariae Ad Elaborandum Susceptum, In Suos Libellos Redactum, Et Tractans Parte Prima De Personis. Parte Secunda De Rebus earumque acquirendo Dominio Parte Tertia De Actionibus Parte Quarta De Juribus, & Jurisdictionibus Dominorum Terrestrialium Per Paulum Prileszky de eadem*. Vydané: Posonii, Joannis Pauli Royer, 1735; Sopronii, Typis Joannis Phillippi Rennau, 1743.

3 *Catalogum Librorum Bibliothecae Nemes Podhragyensis*. 1813. Uložené v Štátnom archíve v Bytči, vo fonde rodiny Ostrolúckych.

a zároveň učiteľa pre svojho syna. V rokoch 1744–1746 napísal Pavel Doležal v tvorivom prostredí knižnice Príleských základné dielo pre vývoj spisovnej slovenčiny – *Grammaticu Slavico-Bohemica*⁴ s predslovom Mateja Bela.

Knižnica Príleských sa najviac rozšírila za života Ester Príleskej (1752–1803), vnučky Alexa Príleského. Ester bola výnimočnou a pozoruhodnou osobnosťou, napriek dobe, ktorá vzdelaným ženám nepriala. Vedela nielen krásne vyšívať a hrať na klavíri, ale organizovala aj založenie evanjelickej cirkvi a. v. v Zemianskom Podhradí,⁵ navrhla projekt architektonicky zaujímavého empírového kostola, financovala jeho výstavbu a v najväčšej miere sa zaslúžila o rozvoj knižnice. Nezatieňili ju ani jej traja významní manželia – generál Rottschütz, barón Wöllwarth, generál Grenzenstein. Esterina rozhladenosť a snaha o vzdelávanie sa výrazne prejavili práve pri budovaní osvietenскеj knižnice.

Po smrti Ester v roku 1803 zdedila knižnicu jej jediná dcéra Ludovika, vydatá za Ludovíta Ostrolúckeho. Časť fondu knižnice bola postupne presunutá do knižnice Ostrolúckych v Ostrej Lúke, ale podstatná časť zostala v kaštieli v Zemianskom Podhradí, neskôr označovaná ako knižnica Ostrolúckych zo Zemianskeho Podhradia.

Z roku 1813 sa v Štátnom archíve v Bytči nachádza vo fonde rodiny Ostrolúckych katalóg knižnice zo Zemianskeho Podhradia,⁶ lebo v rokoch 1812–1813 krátko po sebe zomreli Ludovika i jej manžel Ludovít Ostrolúcky a majetok dedili ešte neplnoletí synovia Mikuláš a Gustáv. Podľa katalógu pribudlo v období rokov 1800–1812 do knižnice šesť kníh, z toho päť do roku 1802 a jedna v roku 1812. Na základe týchto skutočností je katalóg de facto súpisom knižnice rodiny Príleských, aj keď už bez tej časti fondu, ktorá bola začiatkom 19. storočia presunutá do Ostrej Lúky (odborná právnická literatúra, časť fondu krásnej literatúry).

V odbornej literatúre sa knižnica zo Zemianskeho Podhradia dlho prisudzovala rodine Ostrolúckych,⁷ pretože väčšinu pôvodného fondu Príleských dal opečiatkovať Gejza Ostrolúcky (1869–1952). Stalo sa to pravdepodobne pod vplyvom E. V. Riznera, ktorý bol častým návštevníkom kaštiela a rodinným priateľom.

V rokoch 1946–1949 dal previezť Gejza Ostrolúcky fond knižnice nadobudnutý po roku 1813 – vlastnú knižnicu Ostrolúckych zo Zemianskeho Podhradia – cca 150 kníh spolu s iným majetkom do Ostrej Lúky a do Zvolena. V Zemianskom Podhradí zostala časť pôvodnej knižnice Príleských, ktorú zachránili pred zničením múzejníci z Nového Mesta nad Váhom.

ROZSAH A OBSAHOVÁ SKLADBA FONDU KNIŽNICE PRÍLESKÝCH

Jediným priamym zachovaným písomným dokumentom, ktorým možno určiť rozsah fondu, je *Catalogum Bibliothecae Nemes Podhagyensis* z roku 1813.⁸ V tomto katalógu je zaznamenaných 638 kníh. O Knižnici Príleských môžeme s určitosťou hovoriť do roku 1803, keď zomrela Ester Príleská. V období rokov 1803–1813 pribudol do knižnice podľa katalógu iba jeden zväzok v roku 1812, takže konečné známe číslo stavu pôvodného fondu je 637 knižničných jednotiek. Najvyššie nájdené signatúrne číslo bolo 786. Ale poukazuje najskôr na signatúru Gejzu Ostrolúckeho z prelomu 19. a 20. storočia.

4 DOLEŽAL, P. *Grammatica Slavico-Bohemica*. Posonii, 1746, 321 s.

5 Tolerančný patent cisára Jozefa II. z 25. októbra 1781, podľa ktorého mali protestanti právo na verejné vyznávanie náboženstva a v obciach, kde žilo viac ako 100 protentantských rodín mohli mať svoj kostol, faru, školu, kňaza i učiteľa.

6 *Catalogum Librorum...*

7 Do pasportizácie HKF na Slovensku v roku 2002.

8 *Catalogum Librorum...*

Rozsah knižnice bol však väčší, lebo časť fondu bola v rokoch 1800–1813 za čias Ľudovíta Ostrolúckeho prevezená do Ostrej Lúky. V Knižnici Ostrolúckych⁹ o tom svedčia napr. knihy s exlibrisom Rottschütz, dva rukopisy Pavla Príleského a jeho *Quadripartitum*. Bližšie údaje o prevezenej časti fondu budú známe až po analýze knižnice z Ostrej Lúky. Identifikovať sa bude dať s istotou iba malá časť kníh, lebo vlastnícke záznamy členov rodiny Príleských sa vyskytovali vo fonde iba sporadicky.

Podľa katalógu z roku 1813 mala Knižnica Príleských celkom 637 knižničných jednotiek. Z toho zo 16. storočia 24 zväzkov, 17. storočie obsahovalo 45 kníh, najviac 18. storočie – 568 knižničných jednotiek – a 19. storočie do roku 1803 – päť zväzkov.

Pri pasportizačnom súpise v roku 2002 sa našlo 202 zväzkov.¹⁰ Z toho tri rukopisy, zo 16. storočia 11 tlačí, zo 17. storočia 23 zväzkov, z 18. storočia 162 kníh a 19. storočie do roku 1803 – tri knihy.

Katalóg z roku 1813 nás informuje, že fond bol pôvodne uložený v štyroch skriniach, v prvej na ôsmich regáloch, v druhej a v tretej na siedmich a v štvrtej na štyroch. Knihy však neboli roztriedené ani podľa obsahu, ani podľa rokov vydania.

Exlibrisy členov rodiny Príleských sa našli iba v ôsmich knihách, z toho Ester má štyri, Pavol dva, Ján dva a Alex jeden. Ďalšie zaujímavé exlibrisy vo fonde sú napr. od Daniela Krmana ml. – jeden, Jána Kvassaya (prvý potolerančný farár v Novom Meste nad Váhom) – osem. Na prelome 19. a 20. storočia opatril Gejza Ostrolúcky svojimi pečiatkami značnú časť fondu Príleských – 91 zväzkov.

Spomedzi tlači 16. storočia je najstaršia z roku 1551 – Fr. Zabarallae – *Commentaria in Clementinas* (Lugduni) s exlibrisom Pavla Príleského. V knižnici nemohla chýbať *Biblia sacra* (1568, Lugduni, exlibris Pavol Príleský), alebo *Psalterii Davidis* (1565, exlibris Johan Príleský). Zo 16. storočia sú aj diela Cicerona – *Rhetoricum* (Lugduni, 1570) – a Petrarca – *Poetae oratorisque clarissimi* I., II. (Lugduni, 1577).

17. storočie reprezentuje napr. J. B. Podesta – *Grammatica Arabica*, Glassio Salomone – *Philologia sacra* (Frankfurt a Lipsko, 1691, s exlibrisom Daniel Krman Trenchienies 1700), Tobiáš Masník – *Prawdwa historia* (Dresden, 1682) a nechýba ani Desiderius Erasmus – *Colloquia – nune emendation cum omnium notis* (Amsterdam, 1650).

Knižnica Príleských je dobrým príkladom osvietenскеj knižnice 18. storočia, ktoré vo fonde jednoznačne dominuje počtom zväzkov. Prírastky z prvej polovice 18. storočia, okrem nevyhnutnej náboženskej a právnickej literatúry, obsahujú postupne stále viac vedeckých a filozofických publikácií, napr. Belovho profesora – J. F. Buddeho – *Isagoge historico-teologica ad theologiium universam* (Lipsko, 1730). Okrem hospodárskych, historických, filozofických diel (A. G. Baumgarten – *Metaphysica*) sa v knižnici nachádza aj *Compendium Hungariae geographicum In Partes IV.* od Mateja Bela (Bratislava, Košice, 1777).

Špeciálnu slovacikálnu hodnotu v knižnici Príleských má Doležalova *Grammatica Slavico-Bohemica* s predslovom Mateja Bela. Pri písaní gramatiky ovplyvnil Doležala aj Daniel Krman ml. – v knižnici je jeho *Theologo cordatissimo in chlytorum comitatum polemiensis Nitriensis, Trenchiniensis*, v prílohe s venovaním autora z roku 1734. Z literárnych prác členov rodiny Príleských sa dodnes zachoval rukopis Alexa Príleského *Iuris Prudenta* napísaný v Zemianskom Podhradí.

Značnú časť fondu 18. storočia tvorí tzv. „modrá knižnica“ (podľa typických modrých väzieb). Obsahuje nevyhnutné úvahy o viere a rozhovory s Bohom, hebrejskú Bibliu, Kbalu

⁹ Knižnica rodiny Ostrolúckych z Ostrej Lúky pri Zvolene je uložená v Lesníckom a drevárskom múzeu vo Zvolene.

¹⁰ Podjavorinské múzeum v Novom Meste nad Váhom, súčasť Trenčianskeho múzea.

(*Kabala verior descriptio*), pojednania o prírode, ľudskej prirodzenosti, lekárske príručky, poučenia pre umierajúcich i návod, ako dosiahnuť dlhší život. Osvietenstvo bolo v réžii mužov a toho dokladom je veľa úvah o ženách, ako „tajomných“ bytostiach a ich skúmaní (napr. *Pojednanie o ženskom pohlaví a jeho premietnutí do spoločenského života, Prehľad charakteristiky ženského pohlavia I.–III.*), ale aj príručky o liečení ženských chorôb.

Skladba a zloženie „modrej knižnice“ prechádza plynulo od filozofických úvah, cez skúmanie prírody k ezoterickým spisom a mystike. Samozrejme obsahuje základného autora okultných vied a hermetické literatúry – Hermesa Trismegista – *Prírodná cesta, alebo tajomstvo prípravy univerzálnej tinktúry*, traktáty o kameni mudrcov (*Kameň mudrcov – 7 alchymistických hviezd, Krátky a zrozumiteľný opis kameňa mudrcov*) a pojednania o zvláštnych vlastnostiach niektorých prvkov a ich vplyve (*O pôsobení púdru, Rozprava o ohni a soli, Lumen de lumine – o novej energii svetla*).

Dosť obsiahla je literatúra o slobodomurároch (*Kompas pre mysliteľov, správnych a pravých slobodomurárov, Posolstvo pre pozdvihnutie neznámych, alebo praví a správni slobodomurári*), na ktorú nadväzujú úvahy o bratstvách Ružového a Zlatého kríža (*Vízia na vysokoosvietené bratstvo Rádu Zlatého a Ružového kríža*). Nájdu sa aj proroctvá z 18. storočia (*Posledné trúbenie do celého sveta, alebo proroctvá*). Pozornosť vzbudí kniha od autora uvedeného ako Kuchár pruských kráľov – *Filozofické večery na elektrizovanie fanatických hláv*.

„Modrá knižnica“ je takmer úplne nemeckej proveniencie, čo svedčí o vplyve nemeckého kultúrneho okruhu na hornouhorsú evanjelickú šľachtu v období osvietenstva, lebo z jazykového hľadiska nemčina dominuje v štruktúre celej knižnice. Po nemčine je najrozšírenejším jazykom v knižnici latinčina, za ňou slovakizovaná čeština, maďarčina menej a pár kníh je vo francúzštine.

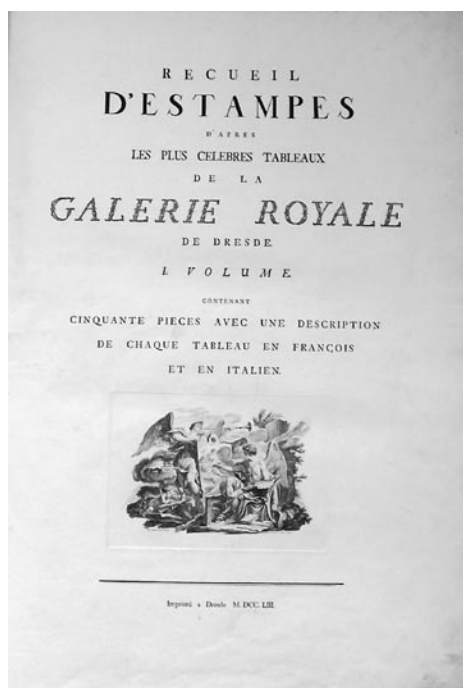
Opotrebovanosť kníh z používania nám prezrádza, že najväčšiemu záujmu sa tešila filologická literatúra a slovníky, právnické príručky, potom náboženská a umenovedná literatúra. Ezoterická literatúra bola používaná málo, čo poukazuje, že motívom kúpy bolo skôr prispôsobenie sa dobovému vkusu.

RECUEIL D'ESTAMPES DE LA GALERIE ROYALE DE DRESDE

Skvostom v knižnici Príleských sa stal katalóg rytín podľa obrazov z Drážďanskej kráľovskej galérie – *Recueil d'estampes de la Galerie royale de Dresde*,¹¹ ktorý zaobstarala Ester Príleská. Pozostáva z dvoch častí z rokov 1753 a 1757, ale je unikátny tým, že ako jediný zo zachovaných exemplárov v Európe má obe časti zviazané v jednom celku.

Katalóg s rozmermi väzby 76 × 55 cm predstavuje reprezentatívne dielo vrcholného baroka, obsahuje 2 × 50 pôvodných grafických listov medirytín najznámejších obrazov Kráľovskej galérie v Drážďanoch. Zachovaná kožená väzba katalógu so zlatorezom a rastlinnou ornamentálnou výzdobou, pôsobí už rokokovým štýlom. Text je písaný barokovou kurzívou (vo francúzštine a v taliančine). Na tvorbe medirytín v katalógu sa podieľali významné európske rytecké dielne, z Paríža pochádza najviac – 49 medirytín, z Drážďan 15, Augsburg zastupuje deväť, Amsterdam 17, Benátky osem a Kodaň dve. Francúzsku grafickú školu reprezentujú najvýznamnejší medirytci Pierre Aveline, Jean Daullé, Jean-Jacques Flipart, Jean-Jacques Aliamet, Jean-Joseph Baléhou, Jacques-Firmin Beauvarlet, ďalej E. Fessard, Le Mire, Beauvais, F. Basan, L. Suruque, P. E. Moitte, J. Tardieu, C. Duflos, C. Jardinier, L. Lempereur, J. C. Taicher, L. Jacob, M. Aubert, P. Chenu, A. Radigues. Z drážďanských rytcov nájdeme

¹¹ *Recueil d'estampes d'après les plus celebres tableaux de la Galerie Royale de Dresde*. Volume I., II. Volume I. – Imprimé a Dresde M.DCC.LIII. (1753), Chretien Henri Hagenmüller, Volume II. – Imprimé a Dresde M. DCC. LVII. (1757), Chretien Henri Hagenmüller.

Obrázok č. 1: Titulný list katalógu *Recueil d'estampes de la Galerie royale de Dresde*.

Obrázok č. 2: Rytina zobrazujúci Diogena v katalógu *Recueil d'estampes de la Galerie royale de Dresde*.

v katalógu Josepha Camerata, M. Keyla, C. L. Wüsta, C. F. Boëcheho, za Augsburg P. A. Kiliana a J. E. Ridingera, Amsterdam zastupujú Jacob Folkema, Simon Fokke, P. Tanjé, J. Houbraeken, J. Punt, Benátky – M. Pitteri, Wagner, F. Zucchi a Kodaň J. M. Preisler.

Medirytiny v katalógu nám poročne približujú malby predstaviteľov najvýznamnejších európskych škôl – talianskej, francúzskej, španielskej, nemeckej, holandskej a flámskej. Starí majstri zastupujú viacero maliarskych škôl – Benátsku školu a vrcholnú renesanciu predstavuje Tizian – *Mária s dieťaťom a štyria svätí*; Parmenskú školu jej vedúci majster Correggio – *Svätá Noc, Adorácia Madone, Sv. Magdaléna*; barok Anniballe Carracci – *Tróniaca Madona so Sv. Matúšom, Utrpenie Krista*; Florentskú školu učiteľ Michelangela Andrea del Sarto – *Abrahámová obeť*. V katalógu nechýbajú ani Leonardo da Vinci, Tintoretto, Caravaggio, Veronese, Qido Reni, či Domenico Feti a jeho cyklus obrazov biblických podobenstiev. V druhej časti katalógu nájdeme aj Rembrandta, Rubensa, A. Van Dycka, J Holbeina – *Sv. rodina* (s Lutherom ako Sv. Jozefom). Zo známych diel možno spomenúť obrazy Giuseppe de Riberu-Spagnoletta – *Sv. Agnes vo väzení, Sv. František*; od Luca Giordana *Zavraždenie Seneku* alebo *Únos Sabiny*; Veroneseho *Kľaňanie Troch kráľov*, Fetiho *Dávida s hlavou Goliáša*, Tizianove portréty – *Portrét metresy, Lavínie, vdovy*...

V polovici 18. storočia dosiahla Drážďanská kráľovská galéria svetový význam, saskí agenti skupovali najzácnejšie umelecké diela vo všetkých európskych centrách – v Paríži, Benátkach, Prahe, Amsterdame. Medirytecký salón bol v rámci galérie vyčlenený ako samostatná zbierka (od roku 1720) a v období vytlačenia katalógu patril k druhému najvýznamnejšiemu mediryteckému centru v Európe. Mal vo svojich zbierkach vyše 130 000 grafických listov a z hľadiska významu prekonala Drážďany iba Bibliothèque Nationale v Paríži. Rozvoj Drážďanskej galérie inicioval a finančne podporoval Friedrich August II., saské knieža a ako kráľ poľský nazývaný August III.

Katalóg bol vytlačený práve na podnet saského kniežaťa a poľského kráľa Augusta III. v počte 600 kusov, z toho 200 kusov bolo určených pre osobnú potrebu kniežaťa. Medirytina Augusta III. s rozmermi 645 × 452 mm (plocha dosky 735 × 508 mm) vyplňa celý predtitulný list prvej časti. Na predtitulnom liste druhej časti katalógu je rytina (rozmary 655 × 465 mm) poľskej kráľovnej Márie Jozefíny.

Nenápadný exlibris Ester Príleskej v katalógu medirytín, ktorý bol objavený pri pasportizácii historických knižničných fondov v roku 2002, svedčí o výbornom vkuse vlastníčky. Obsah fondu Knižnice Príleských zo Zemianskeho Podhradia nám vypovedá veľa o osvietenскеj šľachtickej rodine Príleských, a objavenie knižnice znamená aj určitú rehabilitáciu významu tejto rodiny z historického hľadiska.

HISTORICAL LIBRARY OF PRÍLESKÝ FAMILY OF ZEMIANSKÉ PODHRADIE

Summary: Thanks to the Príleský and Ostrlúcky families, the municipality of Zemianske Podhradie holds an important place in the cultural history of Slovakia. The contents of the Library, the property of the Príleský family from Zemianske Podhradie, tells a lot about this enlightened aristocratic family, beginning with the dynast Pavol Príleský and continuing with Ester, an educated, modern and emancipated woman, foretold in many aspects. An exceptional catalogue of engravings based on the paintings of the Dresden Gallery – *Recueil d'estampes de la Galerie royale de Dresde* became part of the library thanks to her.

Key words: Pavol Príleský, Ester Príleská, Zemianske Podhradie, *Recueil d'estampes de la Galerie royale de Dresde*.

Mgr. Igor Zmeták, PhD. (*1965)

Absolvent Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, kde ďalej pôsobil ako vedecko-výskumný pracovník a pedagóg pre dejiny etnológie a objaviteľské cesty z historicko-antropologickej perspektívy. Pre Slovenskú národnú knižnicu realizoval výskum historických knižničných dokumentov na Slovensku. Špecializuje sa na výskum dejín raného novoveku, v súčasnosti pôsobí na Slezskej univerzite v Opave, na Ústave historických vied a vo Výskumními centru pro kulturní dějiny Slezska a střední Evropy (1000–1800). Venuje sa aj témam z regionálnej histórie. Žije v Trenčíne.